

Lira m 1.

**TARTU ÜLIKOOI VAKANTSELE ETNOGRAAFIA
ÕPPETOOLILE KANDIDEERIJA TEADUSLIKKUDE
TÖÖDE HINNANG**

TARTU 1939

A-45480

**TARTU ÜLIKOOLI VAKANTSELE ETNOGRAAFIA
ÕPPETOOLILE KANDIDEERIJA TEADUSLIKKUDE
TÖÖDE HINNANG**

TARTU 1939

Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) C XXIV. s.

i 194223000

K. Mattieseni trükkkoda o.-ü., Tartu, 1939.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

I.

Prof. A. Hämäläise arvamus.

1.

Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskond on usaldanud allakirjutanud ülesandeks, anda arvamus Tartu Ülikooli hiljuti asutatud rahvateaduse („etnograafia“) õppetoolile kandideerija, filosoofia doktori G u s t a v R ä n g a teeneist ja sobivusest küsimuses olevale kohale. Samal ajal, kui tänan sellega minule näidatud usalduse eest, püüan siin täita oma vastutusrikka ülesande.

Helsingi Ülikooli soome-ugri rahvateaduse õppetooli täitjana ei saa ma kõigepealt jätta väljendamata oma rõõmu sel puhul, et vennasrahva ülikooli on asutatud määraline rahvateaduse professori koht. On ju nende õppetoolide eesmärgid ja ülesanded suurelt osalt samad, nimelt vaadelda ja uurida soome sugu rahvaste loodud kultuuri, seega püüda leida valgustust meie varase kultuuri sünnile ning arengule ja viimaks, asetada selgunud tõsiasi ja uurimistulemused inimkultuuri üldiste saavutiste taustale. — Sellega ühenduses julgen väljendada arvamuse, et Eestis on rahvakultuuri uurimiseks eriliselt soodsad eeldused, mistõttu juba seltki seisukohalt akadeemilise õppetooli asutamine maa vanasse auväärse ülikooli on põhjendatud. Algsoome asustuse pesapaigana on Eesti oma rahva kultuuris võinud säilitada paljusid varaseil aegadel ja algseisulisil vormidel baseeruvaid põhijooni, aga ühtlasi on see kultuur, asetsedes erisuguste võõraste kultuuripiirkondade ristluskohas, aegade kestel võinud omaks võtta ning endasse sulatada aineseid paljudest muudest kultuuripiirkondadest, vanast ja hilisemast germaani ja balti, slaavi jne. omist. Nende eri elementide eritlus rahvaelu ilmnemismvormidest on üks eesti rahvateaduse auväärseid ja kohustavaid ülesandeid. Nende sooritamist hõlbus- tab mõnel määral see, et Eesti ei ole maa-alaliselt väga suur maa, mistõttu usaldatava uurimisainestiku kogumine üle kogu selle

maa-ala ei ole üle jõu käiv ülesanne. Niimoodi on Eestis näit. rahvateaduslike levimissuhete kartograafiline selgitamine hõlpsamini sooritatav kui näit. Soomes.

Allakirjutanule näis algul tema ülesandes mõnel määral raskusi tegevat see, et „etnograafia“ õppetooli ala ei näi asutamiseaduses lähemalt määritletud olevat, samuti nagu selle nimetuski ei viita piiramisile või spetsialiseerumisele. „Etnograafia“ all praeguses mõttes käsitatakse eri maades teatud määral erisugust uurimisala; näit. sakslased on kuni viimaste aegade ni tarvitanud seda n.-ö. „kirjeldava rahvateaduse“ (beschreibende Völkerkunde) vastena, samuti anglosaksi maad, ja sel puhul tuleks kõigepealt küsimusse kõigi maailma rahvaste elukohtade, etniliste suhete jm. selgitamine. Selle asemel on Skandinaavia maades „etnograafia“ all käsitatud rahvaste varasema ja hilisema kultuuri uurimist; samuti on olnud asjalugu enamais slaavi maades. Paljudes ülikoolides on rahvateaduse õppeala kas nimetuses või asutamiseaduses täpsemalt piiratud ja määritletud. Nõnda on Helsingi Ülikooli vastava õppetooli nimeks „soome-ugri“ ja selle alasse kuulvaks peetakse seaduse järgi soome-ugri rahvaste aine line kultuur ja kombed, kuivõrra neid ei peeta rahvaluule alale kuulvaks, Stokholmi Ülikoolis on „põhjamaade etnoloogia“ professor, Varsavi Ülikoolis nii üldise rahvateaduse kui ka Poola rahvateaduse õppetool jne.

Kirjavahetus Härra Teaduskonna Dekaaniga on mulle siiski selgitanud selle asjaolu, et Tartu Ülikooli etnograafia õppetool on esmajoones mõeldud e e s t i r a h v a t e a d u s e uurimiseks ning õpetamiseks ja edasi s u g u r a h v a s t e ja viimaks üldise rahvateaduse jaoks (Härra Dekaan i kiri märtsikuu 9. p. 1939), mistõttu on allakirjutanul siis kõigepealt see vaatekoht juhtnööriks võetav.

2.

Kui võetakse vaatlusele kandideerija, doktor Ränga sobivus ja kõlvulisus küsimuses olevale professorikohale, tulevad esmajoones küsimusse need trükitud uurimistulemused, mis ta on ilmutanud oma tegevuse kestel.

Kandideerija toodang sisaldab peamiselt kaks ulatuslikumat uurimust: „Peipsi kalastusest“ (1934, 216 lk. ja kaardileht) ja nüüd trükis olev väitekiri „Saaremaa taluehitised I“ (1938, 384

masinakirja lehekülge ja 202 lisapilti ja joonist). Neist vaadeldagu algul esimest.

Teos põhineb peamiselt Peipsi järve maa-alalt korjatud uudsel ainekul, mille kogumine on kõigepealt autori teene. Et on tulnud selgitamisele esmajoones Peipsi maa-ala eesti kalastuse seisukoht ja suhe naabruses elavate venelaste kalastusega, on olnud tarvilik haarata vene kirjalise võrdlusmaterjali järele. Autori tarvitatud vene kirjanduse loetelu ongi märgatavalt ulatuslik. Oma peaülesandeks on autor võtnud selgitamise, mis Peipsi järve maa-ala eestlaste kalastuses tuleb pidada eesti-, mis venepärasteks vormideks, kõigepealt „vene kultuurilaenudeks“ (lk. 183). Autor möönab ise (lk. 183), et kaugemate „kultuuri-mõjundite“ jälgimine on tulnud kõrvale jätta.

Siin peitub minu meelest autoril endale asetatud probleemide suhtes mõnevõrra piiratust ja uurimisperspektiivide kitsust. Kuigi peab möönma, et juba üksi vene ja eesti elementide eritelu on pakkunud autorile rohkesti võimalusi näidata oma eritlemisoskust, oleks täpsam süvenemine lähisalade, näit. Soome lahe, Laadoga ja Soome idapoolse järvedeala kalastusse andnud tuge järelduste tegemises, asetanud mõnes suhtes võimalikult lõpptulemusedki teisesse valgusesse. Teos on küll mõeldud kitsast maa-ala käsitlevaks monograafiaks, aga sellele ei oleks olnud kahjuks, kui seal käsitletud küsimused oleks sobivais kohtades asetatud üldisele soome-ugri kalastusajaloo taustale. On ju kalastus teatavasti soome-ugri „algelatusharu“, ja veel tänapäeval võidakse sellelt alalt konstateerida mitte ainult sõnaetümoloogial, vaid ka reaalseil kalastusvahendeil põhinevaid igivanu ühiseid elemente. Nende arvessevõtmine oleks minu arvates andnud autorile kindlama aluse kitsas piirkonnas tehtavate võrdluste jaoks. — Sirelius'e teooria k a i t s a -püügi venepärasusest, mis suurelt osalt põhineb sõnaetümoloogial, nõuab revideerimist, sest soome-ugri põhjal näib see uuema ainekiku valgusel (tšeremiss Jevsevjevi kogud Soome-ugri Seltsi arhiivis) olevat igivana.

Ootamatuna tundub autori veendumus (lk. 185), et võrgukudumise oskus on eestlastele olnud tuntud „juba enne venelaste asumist Peipsi rannikule“; võrk on igivana soome-ugri kalastusabinõu, juba enne algsoome aega tuntud. Eestist, samuti kui Soomestki on — nagu autor väga hästi teab — leitud üsna kaugele aegadelt päritolevaid eelajalooliste võrkude jäänuseid. — Vaevalt oleks põhjust olnud nii otsustavalt asuda ka sellele seis-

kohale, et „artelliti“ sooritatud ühispuük on arenenud venelaste eeskujul, sest me teame, et püüdjaskonniti sooritatud ühispuük on eriti vana näit. soomlaste kalastuse ja hülgepüügi alal.

Üldse, põhjalik tutvumine kasvõi näit. Soome Rahvusmuuseumis säilitatavate kaugemate sugurahvaste kalastusabinõudega (näit. õngekonksudega, väikeste varbkahadega, puukonksuliste põhjaõngedega) oleks ehk mõnikord juhtinud uurija pilgu kindlmini sugurahvaste kalastuse alale ja hoidnud teda mõnest pealiskaudsest järeldusest. Niisugused seadised, nagu näit. kalade püügi juures tarvitatud peletusriistad, mis autor arvab olevat vene laenud, oleks sugurahvaste (näit. ungarlaste ja tšeremisside) vastavate seadiste vaatlemisega võinud asetada teise valgusesse. Keerdnoodad, samuti ka nn. käänivõrgud, pärata käsinoodad, on nii sõnaetümoloogiatega kui ka laia levimise alusel soome-ugri kalastuses igivanad, ja sellegi külje arvessevõtmine, hinnates nende asendit eestlaste kalastuses, oleks olnud põhjendatud, ja seda oleks soovinud näha suuremal määral, kui asjalugu seda on tegelikult olnud.

Mingisuguseks vägivaldseks teoretiseerimiseks (mis võimalikult tuleneb autori õpetaja käsitusalusest) kalduksin lugema teoses paiguti esinevat (näit. õngitsemispüügi ja võrgupüügi) järsuvõitu jaotust nn. aktiivsesse ja passiivsesse püügiliiki. Õnneks ei ole autor sel teoreetilisel vaatekohal lasknud saatuslikult (nagu mõnikord mujal näikse juhtuvat) mõjuda oma uurimuse ülesehitusele ja üldisile käsitusile.

Kuigi teos ei anna eriti avaraid perspektiive näit. kalastuse vanemate vahekordade suhtes, täidab ta teatud maa-alasse puutuva monograafia hästi oma ülesande ja on, mõnedest puudusist ja eksihinnanguist hoolimata, ilus näide autori võimest, orienteeruda sel tähtsal rahvateaduse alal.

Kandideerija peateoseks tuleb pidada parajasti trükitavat, üsna ulatuslikuks suunitletud uurimust „Saaremaa taluehitised I“. Teos esitati avalikult väitekirjana läbivaatamiseks Tartu Ülikoolis eelmise aasta novembrikuus, mil allakirjutanul oli au esineda ametliku oponentina. Läbivaatamisega ühenduses esitasin Filosoofiateaduskonnale kirjaliku arvamuse, milles püüdsin selgitada uurimuse teeneid ja mõningaid selle kohta tehtavaid vastuväiteid ja märkusi. Oma lõpparvustuses ma kõhklemata pooldasin selle vastuvõtmist väitekirjana.

Et see minu üksikasjaline arvamus küsimuses oleva uurimuse kohta on ehk Teaduskonna austatud liikmeile tuntud ja nad võivad sellega veel uuesti tutvuda, ei pea ma tarvilikuks siin kordama hakata kõiki selles esitatud vaatekohti. Nagu mu arvamusel ilmneb, võidakse juba teose suunitlusegi kohta olla autoriga eri arvamusel. Aga eriti paljudes üksikkohtades (näit. laevormid) on üldistused, võrdlused ja kultuurilooliste kokkupuudete otsing mõnevõrra pealiskaudsed ja mõnikord liiga julgedki. Autoril on mõnikord soov otsida kultuurimõjundeid ja kokkupuuteid näit. Skandinaaviast ka siis, kui mõned nähtused näiksid hästi selguvat kohaliku arengu tulemusiks. Ka ei ole autor alati kas tahtnud või suutnud elamuvormide arenemissarju konstrueerides tungida küllalt algelistesse lähtevormidesse, mistõttu ei ole sündinud kindlasti üksteisega liituvaid evolutsionistlikke etnoloogilisi sarju, mille moodustamiseks siiski oleks olnud võimalus. Mõnikord eksib esitus minu meelest võrdlemisi viljatu deskriptiivsuse teele, mis takistab jälgimast autori mõtete arenemist ja nagu katkestab uurimuse eesmärgist teadliku käigu. — Selleski uurimuses ei ole erilisemalt taotletud algühendusi vanalt läänemere-soome (räakimata soome-ugri) põhjalt. Selle asemel on kultuurikokkupuuted läände ja lõunasse küllaldaselt, vahest mõnikord tarbetugi rõhuga arvestatud.

Töösoorituseks on dr. Ränga väitekirjaga oma komistustist hoolimata austatav saavutus ja kaheldamatu tõendus tema võimeist eduga toime tulla ulatuslikuks suunitletud monograafialaadse uurimistulemusega. See näitab kiiduväärset ainekogu (ms. välismaise kirjanduse) tundmist (viiteid üle 300 eri allikasse!), aga ka eitamatu võimet õigesti tõlgitseda allikaid ja hästi orienteeruda ala küsimuses. Oma selle teosega on kandideerija asetanud end põhjamaiste rahvapäraste ehitiste uurijate esirinda.

*

Muu osa kandideerija toodangust moodustavad ta „Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamatus“, mõnedes muudes perioodilistes väljaandetes ja koguteoseis avaldatud artiklid. Osa nendest (kalastust ja kalade säilitamist, eriti Peipsi järve ümbrusse liituvat) võiks ehk pidada ta kalastuseuurimise alg- ja kõrvaltooteiks. Muudest äratavad tähelepanu autori uurijate alguosas sündi-

nud artiklid „Eesti ader“ ja „Härjaike“. Esimeses on autor määritletud Eesti adratüüpide peavormid ja kartograafiliselt esitanud nende levimissuhted. Olulises osas liigub autor juba iseseisva uurija võtetega. Aga ei ole imestada, et algava uurija etnoloogiline atrade sünni selgitamine ei ole niisama hästi õnnestunud ja et mõnel määral tarbetu šabloonsus („anastav ja kultiveeriv maajandus“) tõkestab ses suhtes ta vaatepiiri. — Nn. „segatüüp“ (lk. 31, pilt 23) näikse olevatki eeskätt vannasader. — Soome adravormidest ei ole autoril olnud peaaegu midagi öelda, kuigi siit oleksid selged paralleelid olnud leitavad. Vaevalt võiks ehk selliselt ühineda autori käsitusega (lk. 28), et vannasader oleks kõigepealt teatud sotsiaalsete olude tulemus; selle levimissuhteis, enam kui kuski mujal, on selged „kultuuripiirkonna-suhted“ ja maaharimise laad (ale- ja pärispõlluharimine) olnud määravad.

Härjajaket käsitlev lühiuurimus annab omalt poolt, piiratu- sest hoolimata, hea ülevaate Eesti veohärjakultuurist. Seda luges- des võib ehk tekkida mulje, et autor on lasknud mõnede välismaa üldteoste poolt end viia „merest kaugemale kalale“, sest ta kõneleb meelsasti Assüüria, Babüloonia, Egiptuse jm. kaugete maade härjajakeist ja härgadega kündmisest, aga pühendab minu mee- lest napilt tähelepanu kõige lähemale ümbrusele (ms. Soomele). Kas eesti härjaike on kõigepealt ühendatav taani eelajaloolise ikkega, nagu autor ütleb, ses suhtes ei usalda ma öelda ei seda ega teist.

Järgmiseks võrdlemisi tähelepandavaks uurimissaavutiseks peaksin kandideerija lühiuurimust kaevudest (nr. A 13 teoste loetelus). Rootsi uurija Erixoni poolt innustatuna on autor asunud selgitama oma maa „vesivarustusi ja kaevutüüpe“. Artik- kel annab selge pildi Eesti kaevuvormidest ja nende levimissuh- teist. Seda autori käsitust, et külad (juba eelajaloolisel ajal) ehitati jõgede ja järvede kaldaile peamiselt sellepärast, et vee saa- mine oleks kindlustatud, võiks ehk ainult osaliselt õigeks pidada, sest looduslikud allikad ja allikaojad lasevad asuda elama suure- maist vetest kaugemalegi, kuna jälle esmajoones elamistarvete hankimine (kalastus) meelitas asuma suurte vete vahele ja kal- lastele. — See märkus on seesugusena küll tähtsusetu; vahest natuke enam võidaks kinnitada tähelepanu autori jär- s u l e t ü ü b i e r i t l u s e l e kividega vooderdatud ja puusalvedega kae- vude vahel. Esimest (lk. 95) peab autor Eestisse saaduks läänest, viimast balti rahvaste vahendusel Kesk-Euroopast. Oma viimase

väite toetab autor sellele tõsiasjale, et palkehitustehnika on saadud viimaselt poolt.

Esmalt, käsitust, nagu oleksid läänemere-soome rahvad õppinud palkehitustehnika balti rahvailt, ei või sugugi tõestatuks pidada; see on ainult vana, peamiselt keelelisil etimoloogial põhinev hüpotees. Teiseks, kas pole mitte looduslikud olusuhed, kaevu sügavus, maalaad ja vooderdusaine saamise võimalused võinud „kaevutüüpide“ sünnile määravamad olla kui autori oletatud kauged kultuuriloolised suhted? Minu meelest on autor lasknud end oma vaimsel isal (Erixonil) ses suhtes mõnel määral eksiteele viia. Ka on kaunis tarbetu olnud otsida vibukaevule eeskujusid Indiast, Hiinast, Vahemere aladelt, Kreekast, Roomast jne. (lk. 114). Autoriteet (Erixon) on seski suhtes juhtinud autori liiga kaugeile radadele ja viinud ta unustama seesuguse lihtsa leiutise sünnivõimaluse oma lähemas ümbruses. — Tsementvooderdisega kaevud oleksid nüüdisaja tootena võinud seesugusest rahvapäraste seadiste uurimusest kõrvalegi jätta. — Neist märkust hoolimata annab see lühiaurimus usaldatava ülevaate Eesti kaevuvormidest ja rahvapärasteist veemuretsemisviisidest; see on vormiliselt ka õigesti koostatud.

Seesuguseiks kalastust käsitlevaiks artiklikeiks, mil ei ole lähemat ühendust Peipsi järve kalastust käsitleva monograafiaga, tuleb lugeda Narva jõe volotšok- ja r a a m a -püüniseid käsitlevat lühikest artiklit (nr. A 6) ja eestlaste ühispuüki ja nootkondi käsitlevaid kirjutisi (nr. A 11 ja 14). Nende kirjutistega on kandideerija näidanud võrdlemisi laias ulatuses valitsevat Eesti kalastuseala.

Kandideerija ehitusuurimusele liituvad veel hiljuti ilmunud üht Eesti põhjaranniku ehitusvormi puudutav kirjutis (nr. A 16) ja Petseri ümbruse vene rehtesid puudutav artikkel (nr. A 15). Esimese ehitusvormi ruumiliigenduse analüüs on viinud autori otsusele, et see (tuba ja kambrit sisaldav) võiks esindada rannikule omapärast elamutüüpi, kuna jälle kolmeruumiline oleks saanud mõjundeid Soome poolt. Neid vorme ei või vahest siiski pidada järsult teineteisest erinevaks; vähemalt Soome põhjal areneb kaheruumiline harilikult kolmeruumiliseks. — Kolme Petseri maa-ala reht käsitlev artikkel oleks võinud valgustatud olla võrdlusmaterjaliga, kusjuures muu kõrval oleks sobinud viidata kasvõi J. Wichmann'i kirjeldatud tšeremissi rehtedele.

Oma piiratuses hoolimata on artikkel „Zwei seltene Bootfunde aus Estland“ huvitav. Autor esitab selles kaks Põhja-Eesti vene osade leidu, mis näitavad, et Eestiski on venesid valmistatud õblemise teel; võrreldes nende õblemistehnikat jm. üksikasjaliselt Soome, Lapi jm. ömmeldud venedega, on ta jõudnud otsusele, et küsimuses on omapärased Eestis valmistatud venevormid. Selle ainetiku põhjal, mis neist venevormidest praegu on olemas, vaevalt võidakse muule järeltulele tulla.

*

Kandideerija toodangusse kuulub veel hulk mõnedesse albumiiseloomuga üldteostesse kuuluvaid või eri-väljaannetena ilmunud populaarseid kirjutisi (Saaremaa rahvateaduslik ülevaade, B 2; Jooni Eesti rahvakultuurist Poola ja Rootsi ajal, B 3; Viljandi-maa rahvateaduslik ülevaade, B 5; Vana-Eesti rahvakultuur, B 4; Talupoja kultuur pärisorjuse ajal, B 7; Läänemaa rahvateaduslik ülevaade, B 8; jm.). Nende kirjutistega on kandideerija minu käsituse järgi näidanud võimet kas maa-alaliste või kultuuri-loomuliste vaatekohtade kohaselt süntetiseerida oma ala uurimisküsimusi ja esitada neid populaarses vormis. Seesugune võime on ülikooli õppejõuks soovivale isikule tingimata teeneks loetav, sest päris oluline külg niisuguse aineala nagu rahvateaduse esindajal ülikoolis on kohus äratada üldist huvi oma aine vastu, mis osalt sünnib just populaarsete esitiste ja lühiuurimuste kaudu.

3.

Eespool-vaadeldud alad kandideerija toodangust sisaldavad peaosa ta uurijasaavutisist. Selle üldlaadi vaadeldes peab esmajoones märkima, et see võrdlemisi täielikult kuulub n.-ö. aine-lise rahvateaduse piirkonda. Vaimse rahvateaduse (kommete, usundi, uskumuste, ühiskondlikkude nähtuste, maagia jne.) alalt on kandideerijal esitada ainult väheseid uurimislähteid. Seesugusteks tuleb, Eesti noodaühispüüki käsitlevate väheste artiklite kõrval, pidada peamiselt vaid lühiuurimust „Materiaalne Peko“ (A 7) ja artikleid „Nääriskokk ja jõuluhani“ (A 1), „Muhulaste leedetuledest“ (A 9). — Esmalt mainitud aine on juba eriti huvitav. Autor on võinud rikastada meie teadmisi

Peko-jumalusest haruldase leiuga, Peko puust kujuga. Ka esitab ta nähtavasti päris tühjendavalt Pekot puudutava kirjalise ja rahvapärimsliku ainestiku. Tema teeneks tuleb lugeda, et ta on ühendanud Peko kultuse mordva štatoli-kultusega. Aga kaugemale ei ole ta vaade ulatunud; nõnda ei ole ta kohaseks pidanud sesse kompleksi ühendada sellega ilmselt suguluses olevat tšeremissi „suure küünla“ (kugu sorta) kultust. Ka slaavi ja soome poolel on perspektiivid jäänud puudulikuks. Kommete ja uskumuste uurimise üldpõhjaliste küsimuste valgustamiseks oleks seesuguses võrdlemisi piiratud kirjutises vaevalt võimalusigi olnud, aga üldiselt jätab teos niisuguse mulje, et autor, heast, eriti oma maa ainestiku tundmisest hoolimata, liigub alal, mis on talle mõnel määral võõras. — Seitsme-leheküljeline kirjutus „Muhulaste leedutuledest“ ja kaheksa-leheküljeline näärisokku käsitlev artikkel on suutelised vaid vähe lisandama kandideerija teeneid vaimse rahvateaduse uurijana.

*

Kui ülalesitatu põhjal püütakse moodustada üldkäsitust kandideerija omadusist rahvateaduse uurijana, siis esmajoones ei võida salata seda tõsiasja, et kandideerija teened piirduvad võrdlemisi ainuliselt nn. ainelise (mitte „asjalise“, nagu nüüdsel ajal nii meelsasti öeldakse) rahvateaduse alaga. See seik on säärasena piiramine ja puudus, sest selle teaduse puhul peaks ülikooliõpetuseski varase vaimse rahvakultuuri nähtuste uurimine olema tasavägine ainelise kõrval. Inimkultuuri sünnipõhja peab enne muud otsima nende vaimsete protsesside hulgast, millel kõik inimkonna ainelised saavutised põhinevad, sest kõik „asjalisus“ on ainult vaimsete kultuuriprotsesside projektsioon.

Aga kui samas võetakse „etnograafia“ ala tavatu ulatuslikkus arvesse, võiks vaevalt nõuda, et sama uurija võrdselt valitseks kõiki selle külgi. Rahvateaduse uurimine on paljudes maades (ms. Soomes ja Eestis) võrsunud muuseumide piirkonnast, mistõttu on arusaadav, et „asjalisus“ on saanud ülevõimu ja jätnud varju „vaimlisuse“. — Ses ühenduses sobiks ehk meeles pidada, et Helsingi Ülikooli soome-ugri rahvateaduse õppetooli kuulus esimene täitja oli ainuliselt ainelise rahvakultuuri uurija.

Kui selle järele võetakse vaatlusele, kui mitmekülgselt kandideerija on tutvunud ainelise rahvakultuuri uurimise mitmesuguste

erialadega, siis esimene mulje on see, et kandideerija on uurijana esialgu jõudnud liikuda vaid võrdlemisi piiratud aladel. Oma suurimad uurijavõidud on kandideerija saavutanud rahvapäraste ehitiste uurijana, mis alal ta, peaaegselt oma väitekirja teene tõttu, on tõusnud selle ala uurijate esirinda. Järgmine ala on rahvapärane majandus. Siin võib kandideerija viidata kõigepealt oma teeneterikkaile Peipsi järve kalastust puudutavaile uurimusile. Tema eesti atra ja härjaiket puudutavad lühiaurimused liituvad kõigepealt maaharimisega, kuigi loomulikult piiratud objektidele suundununa ei saa puudutada selle elatamisabinõu haru tuumküsimesi.

Nagu seega juba ülemaal julgesin lausuda, ei ole kandideerija ligem tundmine ainelisegi rahvateaduse aladel väga mitmekülgne. Seda asjaolu hinnates peab siiski meeles pidama, et kandideerija on uurijana päris noor, mistõttu ta teadusliku tegevuse aeg on vaid vähe pikem kui üks aastakümme. Selle aja jooksul mõnigi ei pääse niisugustele tulemustele kui kandideerija.

Enne kui asun moodustama oma lõppkäsitus kandideerija sobivuse ja kõlvulisuse kohta, tuleb mul lühidalt väljendada oma käsitus tema üldisist uurijaomadusist. Mõningais varasemais töis ei saa jätta tähelepanu pühendamata mingisugusele tarbetule šabloonsusele (katsed järsult jagada rahvapärane majandus „anastavaks“ ja „viljelevaks“ jne.). Teised (kaevu ja osalt atra ja härjaiket käsitlevad artiklid) peegeldavad nende autori erilisel vastuvõtlikku kalduvust oma õpetajate (Erixon) kombel tegema rabavaid kultuurgeograafilisi ühendusi. Aga kandideerija peateose, doktoriväitekirjana esitatud ehitusuurimuse kohta ei saa minu meelest seesuguseid märkusi eriti palju teha, vaid kandideerija on selles üldse näidanud tervet interpreteerimisvõimet ja sageli austatavat ettevaatlikkust liialdaste kultuurilooliste ühenduste otsimise suhtes ja järelduste tegemises üldse. Näikse siis olevat niimoodi, et nõudlikumad uurimisülesanded on kasvatanud uurijat tervesse suunda, nii et tema nüüdne uurimisviis ja uurijaomadused tagavad talle jätkuva edu uurijana ja ülikooli õpetajana.

See, mida soome-ugri rahvateaduse esindaja kõigepealt ootaks dr. Ränga toodangust ja uurimissaavutistest, on probleemide asetamine üldise soome-ugri kultuurpõhja suhtes. Kandideerija uurijapilk ei ole veel üldse pääsenud sel alal kaugele jõudma. Samuti ei näi ta toodang peegeldavat erilisemalt üldetnograafiliste

küsimuste tundmist. Aga selle asemel on tal kindel põhi oma maa mõnede rahvakultuuri alade tundjana ja eitamatu oskus ning võime leida nende kultuuriloolised ühenduskohad või juured lähemast ümbrusest (balti, germaani ja slaavi poolt). — Kandideerija teeneid kaaludes tuleb veel tingimata kinnitada tähelepanu sellele usinusele, mida ta on näidanud välistöö tegijana, uue uurimisainestiku väsimatu kogujana. Ülikooli õpetajale ja tulevate uurijapõlvade juhtijale on ses saavutatud kogemused ja teadmine esmaväärtusliku tähtsusega.

*

Kui nüüd lõpuks asun vastama küsimusele, mil määral on dr. Ränk kompetentne ja sobiv kandideeritava Tartu Ülikooli rahvateaduse („etnograafia“) professorikohale, olen sunnitud algul viitama sellele piiratusle, isegi puudelisusele, mis eespool esitatud põhiste järgi veel peegeldub ta toodangus. Aga ühtlasi tuleb ikka meeles pidada, et kandideerija on uurijana noor ja on näidanud ilmselt kasvamist ja arenemisvõimet, mistõttu võidakse loota, et ta lähemas tulevikus võib täiendada oma kõlvulisust paljudel aladel. Ja üldse on välditamatu nii ulatusliku õppeala nagu rahvateaduse suhtes rahulduda sellega, et valitseks mingit selle ala põhjalikult, ja seda dr. Ränga suhtes ei või eitada juba tema ehitusuurimuste põhjal. Kui lisaks võtan arvesse, et õppetooli alasse Härra Teaduskonna Dekaaani seletuse järgi kuulub kõigepealt oma maa rahvateaduse uurimise ja õpetuse esindus Tartu Ülikoolis, siis ma ei või jõuda muule lõpptulemusele kui sellele, et doktor Ränk on teaduslikult kompetentne ja sobiv kandideeritava „etnograafia“ professori kohale Tartu Ülikoolis.

Helsingis, jürikuu 12. päeval 1939.

Albert Hämäläinen.

II.

Dr. F. Linnuse arvamus.

Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskonna otsuse põhjal 8. märtsist s. a. on mul au esitada alljärgnev arvamus vakantseks kuulutatud etnograafia õppetoolile kandideerija dr. G. R ä n g a kohta.

Kandideerija on esitanud oma tööd kahes sarjas, nimelt „uurimuslikud tööd“ (A), nr-d 1—17, ja „enam või vähem populaarteaduslikud“ (B), nr-d 1—9. A-sarjas on üks töö (nr. 17), mis ühtlasi on kandideerija väitekirjaks, esitatud käsikirjana. Siia sarja kuulub ka kandideerija magistritöö ümbertöötatud kujul (nr. 8). Võtan vaatlusele mõlemad sarjad eraldi.

A. Teaduslikud tööd.

1. Näärisokk ja jõuluhani. Prof. M. J. Eiseni album. Tartu 1927 (lk. 147—154).
2. Eesti ader. ERM-i Aastaraamat IV. Tartu 1928 (lk. 19—38).
3. Härjaike. ERM-i Aastaraamat V. Tartu 1929 (lk. 154—169).

Need kolm tööd on kirjutatud kandideerija üliõpilaspõlves, tema õpetaja dots. I. Mannise otsesel juhatusel, kaks viimast muide seminaritöödena. Seega saavad nad vaevalt küsimusse tulla iseiseivate uurimustena. Igatahes tunnistavad nad sellest, et autor juba algajana on osutanud häid võimeid rahvakultuuri küsimuste teaduslikuks käsitlemiseks.

4. Haruldane kalapüümis. ERM-i Aastaraamat VI. Tartu 1931 (lk. 82—87).
5. Kalade säilitamisest ja konservimisest Peipsi rannikukülades. ERM-i Aastaraamat VII. Tartu 1932 (lk. 68—75).

6. Paar algelist kalapüünist Narva jõelt. ERM-i Aastaraamat VIII. Tartu 1934 (lk. 100—111).

Selles kalastust käsitlevate lühiartiklite rühmas on tähelepandavaim nr. 4, k a i t s - nimelise tõkkepüünise kohta. Asjalikule leiukirjeldisele järgneb kultuurilooline analüüs, kus autor U. T. Sirelius'e eeskujul oletab selle püünise põlvnemist algsoome ajast slaavi mõjustustel. Nr. 5 on deskriptiivset laadi, kuna nr. 6 käsitleb kotikujulisi võrkpüüniseid, korrigeerides mõningaid seniseid arvamusi nende arengust.

7. Materiaalne Peko. ERM-i Aastaraamat IX—X. Tartu 1934 (lk. 176—203).

See autori esimene pikem kirjutis on inspireeritud tema enda kaasabil Setumaalt ERM-i saadud haruldasest „viljajumala“ Peko kujust. Kirjutaja kõrvutab teda Ida-Euroopa analoogiliste esemetega ja leiab, et nad põlvnevad suure sakraalse vahaküünla puualusest. Piirdudes küll enamasti selle nähtuse „materiaalse“ külje vaatlusega, on autor ometi saavutanud häid ja perspektiivikaid tulemusi.

8. Peipsi kalastusest. ÕES-i Kirjad II. Tartu 1934 (XVII + 216 lk.).

Seda tööd olen juba kord arvustanud käsikirjas tema esitamise puhul magistritööna ja andnud sellele tunnustava hinnangu (15. XII 1931). Trükituna on töö veel mitmeti paremaks muutunud, nii sisult kui sõnastuselt. Autor esitab hulga uut materjali, mida kasutab järelduste tegemiseks idapoolsete mõjustuste kohta Peipsi kalastuses. Neid järeldusi on tehtud küll tagasihoidlikult, kuid seejuures ka ettevaatlikult, nii et nad nähtavasti jäävadki püsima. See raamat on väärtuslikuks rikastuseks Eesti etnograafilisele kirjandusele ja head vastuvõttu leidnud ka naabermaades.

9. Muhulaste leedutuledest. ÕES-i Kirjad III. Tartu 1935 (lk. 218—224).

Huvitav teade Muhu jaanitulest ja selle seosest heinamaarjapäeva kommetega.

10. Zwei seltene Bootfunde aus Estland. ÕES-i Aastaraamat 1933. Tartu 1935 (lk. 304—315).

Kahe õmmeldud laudadega paadi leiukirjeldised ühes tehniliste üksikasjade analüüsiga, mis autorit lubavad oletada koha-pealset valmistamist.

11. Jooni eesti ühiskondlikust noodapiügist. Virittäjä 1936. Helsinki 1936 (lk. 284—290).

14. Eesti nootkondadest. Kalanduskoja Toimetused nr. 4. Tallinn 1938 (10 lk.).

Väärtuslik ülevaade eesti nootkondade organisatsioonist. Autor peab neid püügiühinguid iseseisvaks nähtuseks vene kalatartellide kõrval. Nr. 14 toob mõningaid täiendusi nr. 11-le.

12. Lisandeid Saaremaa etnograafiale XVII saj. lõpult (ühes mag. E. Blumfeldt'iga). ERM-i Aastaraamat XI. Tartu 1936 (lk. 14—35).

Asjalikud kommentaarid E. Blumfeldt'i poolt Kopenhaagenis avastatud nn. O. Sperling jun. käsikirjale. Hilis-etnograafilise ainese kõrval on autor edukalt kasutanud ka Balti kroonikaid ja muid vanemaid allikaid.

13. Eesti küla veevarustusest ja kaevutüüpidest. ERM-i Aastaraamat XI. Tartu 1937 (lk. 83—119).

Uudsel materjalil põhinev üksikasjaline kirjeldus mõningate paralleelidega naabermailt.

15. Über die russischen Riegegebäude im Kreise Petseri. ÕES-i Toimetused XXX. Tartu 1938 (lk. 603—613).

16. Omapärane elamutüüp Eesti põhjaranniku neemedel. ERM-i Aastaraamat XIV. Tartu 1939 (lk. 69—89).

Autori välisuurimistel avastatud kahe kohalike erinevustega ehitisrühma kirjeldis, kus esimesel juhul on leitud vene, teisel soome mõjustusi. Tulemused on usutavad.

17. Saaremaa taluehitised I. Käsikiri XIX + 384 lk. + 202 joonist eriköites (kaitstud väitekirjana Tartu Ülikoolis 19. XI 1938).

See ulatuslik töö sisaldab väga üksikasjalise uurimuse esmalt Saaremaa talumajade ehitustehnilisest küljest, peamiselt aga taluelamust ja sellisena kasutatavaist kõrvalhooneistki. Teema on väga huvitav ning aktuaalne ja ta tähtsus ulatub kaugele üle lokaaluurimuse piiride. Autor on oma tööks kogunud palju uut ja algupärast materjali, mille mõistmist hõlbustavad hulgalised joonised ja fotod. Rikkaliku andmestiku valguses esitatakse meile Saaremaalt tervelt 3—4 eri elamutüüpi ühes rohkete lokaalsete alarühmadega. Uus ja selles ulatuses esmakordne on kõigepealt esikust

kõetavate ja nn. roovialusega elamute esitus. Autor kõrvutab neid Eesti rannarootslaste ja Lääne-Läti vastavate elamutega, jälgides seda nn. franki elamutüüpi kaugemalgi Euroopas. Ka saunalaadiline suitsutuba on leidnud plastilise käsitluse ja usutava kultuuriloolise tagapõhja. Pearõhk töös langeb ometi nii Saaremaal kui ka Eesti mandril domineerivale elurehele ja selle päritolu selgitamisele. Autor ühineb mõnes osas senise uurimise tulemustega, näit. selles, et elurehi on arenenud pärisrehest. Vastupidi I. Mannisele, kes eesti pärisrehe eeskuju on otsinud Lääne-Venemaalt, rõhutab G. Ränk — ja nähtavasti õieti — meie rehetüübi põlist maapärasust ja tema levimist ennemini Eestist kagu poole kui vastupidi. Eriti tähelepanuvääriv ja uudne on aga autori seisukoht rehest elurehe tekkimise põhjuste kohta. Kuna senised uurijad, eeskätt I. Manninen ja P. Kundziņš, on rehte elama asumist tõlgitsenud peamiselt eesti-läti talurahva majandusliku kehvenemise tulemusena ülemuste surve ja laastavate sõdade tagajärjel, näeb G. Ränk selles loomuliku arengu tulemust ja edusammugi võrreldes algelises suitsutoas asumisega. See on üllatavalt uus vaatekoht, ja selle tõestamiseks on autor kogunud mitmeid huvitavaid põhjendusi. Et aga autorigi arvates on elurehi Saaremaale levinud mandrilt, siis saab siin lõpliku seisukoha võtta alles mandri-eesti materjalide üksikasjalisema uurimise järel, kusjuures suurt osa peaks etendama ka arhiiviaines. Päriss veenvana ei tundu mulle ka ehituspude kokkuhoiu vajaduse eitamine, sest et juba XV saj. peale esineb Vana-Liivimaal sageli metsapuudust, ja vaevalt saab Saaremaagi ses suhtes olla erandiks. Kui arvestada keskajal ja Rootsigi ajal väikluse minevaid eeskirju näit. rõivastuse, toitluse, pidude jms. kohta, siis pole hästi usutav, et talupoeg majanduslikult nii tähtsas küsimuses, kui ehitusviis, oli täiesti sõltumatu ülemusist. Mõisnikkude elavast huvist taluehitiste vastu vähemalt hilisemal ajal tunnistab näit. XVIII ja XIX saj. vahetusel selle ümber tekkinud rohkearvuline kirjandus. Ka mõningais muis küsimusis oleks autorilt soovinud seniste vaadete ümberhindamisel rohkearvulise faktilise andmestiku esitamist, näit. ürikmaterjalist.

Töö ülesehituse ja tehnilise külje kohta on mul samuti mõningaid eriarvamusi. Nii algab materjali esitamine järsult ehitustehnilise külje vaatlusega, kuna ehitiste endi kirjeldus ja analüüs järgneb teisel kohal, jäädes kõrvalhoonete osas koguni järgmise köitesse. Kahtlemata oleks ehitiste ruumilise arengu ja otstarvete

eelkäiv vaatlus andnud parema tagapõhja seinte, uste, akende jms. üksikasjade hindamisel kui praeguse järjekorra puhul. Ülirohke etnograafilise ainese kõrval on arhiivimaterjale kasutatud vähe ja neidki pole toodud algkeeles, mis raskendab näit. terminoloogia kontrollimist. Terminoloogia analüüsi rakendabki autor võrdlemisi tagasihoidlikult. Segavalt mõjuvad ka sellised ebamäärased mõisted nagu korduvalt esinev „Vana-Euroopa“, samuti muud libastumised ja ebatäpsused lauseehituses, definitsioonides jm., mida hoolikamal viimistlemisel oleks võidud vältida.

Neile tehtud reservatsioonidele vaatamata tuleb tunnustada, et siin on kahtlemata tegemist väljapaistva, omapärase ja uusi vaatekohti avava tööga, mis ei jäta mõjustamata kogu Baltikumi edasist ehitisteuurimist.

B. Populaarteaduslikud tööd.

Selle sarja töödest pean kõige väärtuslikumaiks koguteoseis „Eesti“ ilmunud maakondlikke ülevaateid (nr-d 2, 5, 8), mis sisaldavad rohkesti uutset materjali ja annavad ümmarguse ülevaate iga maakonna rahvakultuuri „lokaalkoloriidist“, selges ja veenvas esituses. Kuigi neil töödel puuduvad (välistel põhjustel) täpsed allikaviited ja valju teaduslik esitusviis, võib neid pidada võrdseiks A-sarja töödega.

Teise huvitava rühma moodustavad ajastute kaupa antud ülevaated eesti rahvakultuurist „Eesti Rahva Ajaloos“ (nr-d 3 ja 7). Need katsed — etnograafilist materjali esitada ajalises pütlõikes — on meil esmakordsed ja, eelkäivate üksikuurimuste vähesuse tõttu, kirjutajalt suurt ajakulu ning süvenemist nõudvad. Autoril ongi ilmseid raskusi olnud eriti Poola-Rootsi aja käsitlemisel (nr. 3). Maaleidude osas on ta suurel määral sunnitud olnud esitama orduaja lõpu materjale, nii et piir eelkäiva ja käsitletava perioodi vahel jääb tihti selgusetuks. Kirjutise tihti kobavad ja ebamäärased väljendused tunnistavad samuti, et autor ei tunne end küllalt kindlal pinnal. Täiesti kasutamata on ka arhiiviaines, mis võib tuua veel palju üllatusi. Esimese katsena on sel ülevaatel ometi oma väärtus. Märksa kindlam on autor järgnevas osas (nr. 7), kus on kasutada olnud juba rohkem allikaid. See osa on asjalik ja väärtuslik. Töö nr. 6 on õieti nr. 7-da soomekeelne referaat.

Ulatuslikumaks tööks B-sarjas on „Vana-Eesti rahvakultuur“ (nr. 4), mis on ühtlasi esimeseks eriraamatuna ilmunud etnograafiliseks ülevaateeteoseks eesti keeles. See annab elava ning plastilise pildi meie ainelise kultuuri tähtsamaist nähtustest, eriti majanduse ja tehnika alalt. Rahvakunsti on seevastu riivatud vaid möödaminnes ja muud „vaimsemad“ alad, nagu möödud, muusikariistad, mänguasjad, arstimisvahendid jne., ongi vaatlusest välja jäetud. Etnograafiliste erinähtuste vanuse ja kultuurisuhete hindamisel liigub autor üldiselt I. Mannise töödes antud raamistikus, esitades võimalust mööda ka uusi näiteid ja värskemaid tähelepanekuid. Iseseisvais seisukohavõttudes on muidugi ka libastumised kergemad, nagu Eesti ranniku omaaegse asustamatuse seletamine kalapüügiriistade puudulikkusega (lk. 15). Mõningaid seisukohti ongi hiljemini tulnud revideerida, näit. rehielamu arenguskeemi (lk. 52—56) autori enda väitekirjas. Vähemaid ebatäpsusi leidub eriti rahvarõivaid ja rahvakunsti käsitlevais osis, kus muuhulgas ka mõistet „omapärase“ või „algupärase“ on sageli kasutatud liiga üldistavalt, näit. põletuskirja (lk. 73), vöökirja (lk. 77), naiste vöönoa ja nõelakoja (lk. 100) puhul. Kõigele vaatamata on see töö ometi asendamatuks käsiraamatuks eesti-keelsele lugejaskonnale ja jääb selleks veel lähemas tulevikuski.

Nr-d 1 ja 9 käsitlevad muuseumide ja etnograafilise uurimise päevaküsimusi, tunnistades sellest, et autor neis on hästi kodenud.

C. Kokkuvõtted ja hinnang.

Vaadeldes ülalloendatud toodangut tervikuna, näeme, et ülikooli lõpetamisele järgnenud 8—9 aasta kestel on kandideerija avaldanud kaks suuremat iseseisvat tööd ja paarsada lk. lühemaid üksikuurimusi, peale selle populaarteaduslikud tööd ja retsenseerimiseks esitamata jäetud ajakirja- ning ajaleheartiklid. See tõendab, et kandideerija on küllaldaselt määral töötahteline ja ka produtseerimisvõimeline. Seejuures põhjeneb enamik teaduslikke töid (A-sari) autori enda kogutud materjalil, mille hulgas ei puudu huvitavaid uudisavastisi (näit. nr-d 4, 7, 10). Autori uurimuskud huvid on koondunud enamasti kahele peateemale: kalastus ja ehitised, kuid eriti populaarteaduslikus osas leidub ka suuremate ajaliste või regionaalsete komplekside käsitletu ja üks enam-vähem kogu eesti materjali haarav ülevaateeteos. Seega on autor

oma töödes avaldanud küllaldast mitmekülgsust ja põhjalikkust. Olles vanemais töödes veel võrdlemisi tagasihoidlik kehtivate arvamuste revideerimisel, on ta eriti oma väitekirjas osutanud rohkesti julgust uute ja iseseisvate seisukohtade otsimiseks, seejuures küll vähem rõhku pannes argumentide igakülgsel viimistlemisele. Et just viimaseil aastail, alates 1934. a., on kandideerija toodang osutanud tõusu, nii suuruselt kui väärtuselt, võib arvata, et see tõus jätkub ka tulevikus.

Praktilise ettevalmistuse alal on kandideerijale olnud suureks soodustuseks ta pikaajaline teenistus E. R. Muuseumi Rahvateaduslikus Osakonnas, alul noorema abijõuna a. 1926—1931 ja edasi osakonnajuhataja abina kuni käesoleva ajani. Kestev osavõtmine jooksvast korraldustööst ERM-s on teinud talt heade kogemustega muuseumimehe, mis etnograafia alal töötajale on suureks kasuks, seejuures aga on talle võimaldanud üsna üksikasjaliselt tundma õppida ka kogu olemasolevat ainekku eesti etnograafia alal, mis on edasisele uurimistööle suureks soodustuseks. Ühtlasi on igaaastased kestvad uurimistekonnad etnograafiliselt huvitavamatele aladele üle kogu Eesti aidanud kandideerijal säilitada head kontakti tegeliku rahvaeluga ja reaalsusetunnet praeguse ning endise aja elunähtuste hindamisel. Samuti on G. Ränk rida aastaid juhatanud ERM-i välisuurimisi, avaldades sel alal tähelepanavat organiseerimisoskust. Iseseisvaid kohapealseid uurimisi on ta toimeetanud peale Eesti ka Soomes 1928. a. ja Lätis 1937. a.

Teaduslikust küljest on kandideerija saanud erialalise koolituse dots. I. Mannise juures Tartu Ülikoolis ja, peale selle lõpetamist, ühe semestri töötanud prof. Alb. Hämäläise juhatusel Helsingis. Sama 1931. a. suvel praktiseeris ta ühe kuu kestel Soomes ka Sanakirjasäätiö rahvateaduslikel välisuurimistel. 1937. a. kevadel tegi ta pikema matka Läänemerd ümbritsevaisesse riikidesse ühenduses oma väitekirjatöödega. Tartu Ülikooli diplomitud edasiõppijaks kinnitati G. Ränk 1934. a. Sellest ajast alates on ta ka õppeülesandetäitjana igal sügissemestril lugenud umbes ühe-nädalatunnist erikursust eesti keele õppijaile ja 1936. a. I sem. alates lisaks eelmisele pidevalt 1—3 nädalatundi muid teoreetilisi kursusi eesti ja üldise rahvateaduse alalt. Käesoleval 1939. a. I sem. juhatas ta ühtlasi ka etnograafilist proseminari. Seega on kandideerijal pikemaajased kogemused ka ülikooli õppetegevuses, millele lisaks tuleb ta omaajaline pedagoogiline praktika algkooli-

õpetajana ja hea populariseerimisoskus, nagu see on avaldunud tema rohkeis avalikes ettekandeis.

Kõigest ülalloodust järgneb, et dr. G. Ränk omab põhjalikke teadmisi eesti etnograafia alal, rikkalikke kogemusi organiseerimistöös ja häid eeldusi pedagoogina. Loen teda sobivaks kandidaadiks ja teen ettepaneku valida ta etnograafia õppetoolile adjunktprofessoriks.

Tartus, 21. aprillil 1939.

F. Linnus.

III.

Prof. H. Sepa arvamus.

Etnograafia õppetoolile kandideerija Gustav R ä n k on saanud teadusliku ettevalmistuse Tartu Ülikoolis, kus ta on omandanud magistri astme (1931) ja doktori kraadi (1938).

Ränk on sooritanud rea uurimis- ja etnograafilise ainestiku kogumise reise nii kodumaal kui välismail. Need uurimisreisid on toimunud esijoones teatavate eriuurimiste selgitamise huvides. Kolme suve jooksul on ta teinud süstemaatilisi vaatlusi Peipsi ja Pihkva järve etnograafilise kalastuse alalt, kolmel suvel on ta jälginud Lääne-Eestis ja saartel peamiselt rahvapäraseid maaharimisviise ja adratüüpide levikut. 1935. aastast peale on ta joonistajate abiga uurinud Saaremaa ja Muhu taluehitiste kultuuri; sama uurimise otstarbel ja ülesandel on ta teinud 1937. a. kevadsemestri lõpul pikema uurimisreisu Läänemere ümbruskonna maadesse — Baltimaale, Saksamaale, Taani, Norrassa, Rootsi ja Soome. Peale selle on ta töötanud Eesti Rahva Muuseumi abijõuna kuni 1928 ja sealt alates Eesti Rahva Muuseumi Rahvateadusliku Osakonna juhataja abina. 1935. a. II semestrist alates on ta ülikoolis korraldanud harjutusi ja pidanud loenguid etnograafia alalt.

G. Ränk on kirjutanud terve rea uurimusi ja ka ülevaateid Eesti etnograafia alalt. Uurimustest on mahult suuremad ja sisult tähelepandavamad magistritöö, mis ilmus täiendatud kujul 1934. a. pealkirjaga „Peipsi kalastusest“, ja doktori-väitekirj „Saaremaa taluehitised I“. Esimeses uurimuses käsitleb autor üksikasjalisemalt kui seni Peipsi järve kalastust, kalastamis- ja konservimisviise, tööorganisatsioone jne., peatudes Peipsi järve kalastusel ka ajalooliselt, pöörates seejuures allikainese najal tähelepanu Peipsi ranniku külade rahvuslikule koostisele. See uurimus on hoolika töö tulemus ja sisaldab palju väärtuslikke uudis-seisukohti Peipsi järve kalastuse kohta, kusjuures etnograafiline aines on suurelt osalt uudne; peale muu on teosesse püütud koondada kohalik eesti-

keelne kalastusterminoloogia võimalikult täielikult. Põhjapaneva tähtsusega seisukohta G. Ränga uurimistööde hulgas omab ta doktoritöö, uurimus Saaremaa taluehitiste kohta (Saaremaa taluehitised I), mille kohta Helsingi Ülikooli etnograafia professor Alb. Hämäläinen, G. Ränga väitekirja ametlik retsensent, on ütelnud kokkuvõtlikult järgmist: „Tervikuna [Ränga] uurimus on usina ja sihiteadliku töö tulemus. Soome-ugri elamuloolises uurimistöös... saab sellel üldse olema tähistatav asend põhjalikele ja laialdastele teadmistele toetuva monograafiana. Eriti võidakse tähistada uurija küpse analüseerimisvõimet kultuurilooliste järelduste tegemisel, nii maias kui ta ongi sellel alal liikuma. Ta jätab sageli parema meelega mõne küsimuse lahtiseks, kui et teeks väheste põhjendustega kaugeulatuslikke, pooleks hüpoteetilisi järeldusi, millisest käsitlusviisist võiks esitada näiteid tänapäevasestki elamuloolisest uurimistööst.“

G. Ränk on hiljemini, selle töö trükkimisel, mis on nüüd lõpule jõudmas, teinud parandusi ja lisandusi, mis tema uurimuse väärtust veelgi aitavad tõsta.

Peale mainitud peatöö on Ränk tegelnud terve rea etnograafiliste probleemidega lühiuurimustes, milledest õige mitmed on seotud ta peaharrastus-aladega. G. Ränga peatööd ja lühiuurimused on tähtsad mitte ainult etnograafiliselt, vaid sageli ka majandusajaloo seisukohalt. Lühiuurimus „Eesti ader“ (tööde loend A nr. 2) on esimene ja seni eesti keeles viimaseks jäänud katse pilku heita meie adratüüpide ajaloolisele arengule. Ränga seisukohta on oluliselt arvestanud ka I. Mannien oma suures teoses „Die Sachkultur Estlands II“. Uurimuses „Härjaike“ (tööde loend A nr. 3) väidab autor veenvalt, et meie härjaike kuulub tüpoloogiliselt kokku läänepoolses Euroopas tarvitavate iketega; samuti on ta väitnud, et nimetuse „ike“ laenamine slaavi keelest ei saa tähendada kultuurilaenu. Kirjutises „Paar algelist kalapüünist Narva jõelt“ (tööde loend A nr. 6) on püütud püüniste põhjal väita, et puht-tüpoloogilis-geneetiline meetod etnograafias võib viia vildakuile järeldustele, kui arvestada ainult teatud riista funktsionaalset külge. Uurimus „Zwei seltene Bootfunde aus Estland“ (tööde loend A nr. 10) on üsna väärtuslikuks lisaks Põhja-Euroopa paatide ehituse tehnikale. Üsna olulise väärtusega on autori katse seletada uurimuses „Eesti külade veevarustusest ja kaevutüüpidest“ (tööde loend A nr. 13) veevarustuse seost asustus-

vormidega. Ehituskultuuri arengu seisukohalt pälvivad tähelepanu uurimused „Über die russischen Riegegebäude im Kreise Petseri“ (tööde loend A nr. 15), eriti aga „Omapärane elamutüüp põhjaranniku neemedel“ (tööde loend A nr. 16). „Materiaalne Peko“ (tööde loend A nr. 7) on esimene katse, kus Pekojumala olemust püütakse selgitada materiaalse vormiarenku najal. Aluseks on püha küünal, mis on paljude Ida-Euroopa rahvaste usus etendanud tähtsat osa. Et Peko uurimus on praegu parimaks kokkuvõtlikuks tööks üldse sel alal, seda tõendab ka prof. W. Anderson'i tunnustus (Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1934, lk. 18).

Peale selle on G. Ränk koostanud väärtuslikke kokkuvõtteid Eesti etnograafia alal esijoones koguteoses „Eesti“ (Saare-, Lääne- ja Viljandimaa kohta) ja „Eesti rahva ajaloo“ (Poola, Rootsi ja Vene aja kohta).

Kokku võttes tuleb konstateerida, et G. Ränk on oma uurimustes pööranud peatähelepanu Eesti taluehitistele, käsitledes üksikasjalisemalt elamutüüpe, elurehtesid, aga ka teisi ehitisi. Peale ehitiste on Ränk üksikasjalisemalt jälginud kalastust, eeskätt Peipsil. Ka on tal suur huvi olnud Eesti ühe põllumajandusliku tootmise peavahendi — adra vastu. Ta tähelepanu on pälvinud veel töötamis- ja tööorganisatsioonilised vormid, nagu näit. nootkonnad, samuti veevarustuse seos asustusvormidega.

Tuleb märkida, et G. Ränk on tegelnud Eesti etnograafia alal tagajärjekalt keskse tähtsusega probleemidega; eriti allakriipsutatav on seegi, et ta on püüdnud tegelda küsimustega samast valdkonnast, nagu näit. ehitised ja kalastamine. G. Ränk pole siiski hoidunud ka teiselaadsete probleemide käsitlemisest.

Kokku võttes tuleb konstateerida, et G. Ränga senine uurimistöö osutab, et ta on vitaalne uurija, omades annet, suurt taipu, asjatundmist, materjalide tundmist, meetodilist kooli ja suurt indu töö vastu. Ta teaduslik areng on toimunud pidevalt, aina tõusvas joones, kusjuures ta tähelepanu on olnud pööratud esijoones eesti etnograafia põhiprobleemidele. Omades sääraseid põhiomadusi ja kogemusi oma uurimisalal ja ka küllaldast pedagoogilist vilumust, on G. Ränk täiesti kompetentne täitma etnograafia alal neid nõudeid, mis paneb peale etnograafia õppetool. Panen ette valida ta sellele õppetoolile erakorraliseks professoriks.

21. IV 1939.

H. Sepp.